

Streszczenie

Powszechne starzenie się społeczeństw w krajach rozwiniętych jest szczególnym wyzwaniem XXI w. Wraz ze wzrostem oczekiwanej długości życia kluczowe staje się utrzymanie jego wysokiej jakości, także u schyłku egzystencji. Subiektywnie odczuwany dobrostan bowiem wraz z wiekiem stopniowo obniża się (Błachnio, 2019; Steuden, 2009). Jednym z czynników, które mogą tłumaczyć obserwowaną zmianę jest zachodząca na przestrzeni lat ewolucja indywidualnego ukierunkowania w czasie (Nosal i Bajcar, 2004; Sobol-Kwapinska i in., 2019; Stolarski, Wiberg i Osin, 2015). Otóż w jesieni życia orientacja prospektywna traci na znaczeniu, ustępując miejsca koncentracji na chwili obecnej oraz rozliczaniu z przeszłością (Błachnio, 2017; Ronnlund i in., 2017; Steuden, 2011). Jednocześnie przemiany te zachodzą na tle procesów neurofizjologicznych i poznawczych towarzyszących typowemu starzeniu się. Przenikanie płaszczyzn biologicznej, poznawczej i osobowościowej skłoniło do interdyscyplinarnego ujęcia omawianej problematyki.

W pracy przyjęto perspektywę rozwojową, rozpatrującą starość jako jeden z naturalnych etapów życia (Steuden, 2011). Przeprowadzone badania miały charakter eksploracyjny, a koncentrowały się wokół zagadnienia orientacji temporalnej, rozumianej jako składnik osobowości (Zimbardo i Boyd, 1999). Ocena indywidualnego ukierunkowania w czasie została osadzona w szerszym kontekście poznawczego i neurofizjologicznego starzenia się. Diagnostykę sprawności poznawczej ograniczono do wybranych procesów, szczególnie czułych na zmiany skojarzone z wiekiem. Ewaluację mechanizmów mózgowych orientacji temporalnej przeprowadzono natomiast z wykorzystaniem nieinwazyjnego badania neuroobrazowego (funkcjonalnego rezonansu magnetycznego).

Zbadani seniorzy charakteryzowali się złożoną i heterogeniczną orientacją temporalną, której struktura okazała się intra- oraz interindywidualnie zróżnicowana. Poszczególne wymiary orientacji temporalnej bowiem współtworzyły nieharmonijny profil, tzn. osoby badane różniły się między sobą przede wszystkim zindywidualizowanym nastawieniem na przeszłość i teraźniejszość, upodobniały się za to nastawieniem na przyszłość.

Orientacja temporalna w sensie formalnym odzwierciedlała się w funkcjonowaniu poznawczym osób starszych w dwojaki sposób, tj. swoisty i/lub niespecyficzny. Mianowicie, swoista relacja oznacza tutaj, iż znaczne zasoby poznawcze (np. wysoka inteligencja, efektywna pamięć operacyjna) sprzyjały rozwojowi zrównoważonej orientacji temporalnej, ale tylko wśród seniorów hedonistycznie nastawionych do teraźniejszości. z kolei relacja niespecyficzna wyjaśnia, dlaczego nastawienie na przyszłość niejako kompensowało negatywny wpływ wieku na ogólny stan psychiczny seniorów. Stwierdzone zależności łącznie uzasadniają rozwojowe ujęcie procesu starzenia się i starości.

W świetle przeprowadzonych badań własnych, mózgowo mechanizmy orientacji temporalnej, zdefiniowanej umownie jako składnik osobowości, mają bardziej dynamiczną niż statyczną naturę. Wyraża się ona przede wszystkim w zmienności pobudzenia określonych sieci połączeń nerwowych (inaczej: ich wzorców koneksjonistycznych) aniżeli w precyzyjnie określonej i stałej topografii aktywności wybranych części mózgu.

Abstract

The widespread aging of societies in developed countries is a special challenge of the 21st century. As life expectancy increases, it becomes crucial to maintain its high quality, especially at the older age. Subjectively perceived well-being gradually decreases with age (Błachnio, 2019; Steuden, 2009). One of the factors that may explain the observed change is the evolution of individual temporal orientation over the years (Nosal and Bajcar, 2004; Sobol-Kwapinska et al., 2019; Stolarski, Wiberg and Osin, 2015). In the autumn of life, prospective orientation loses its importance, giving way to increased focus on the present moment, and settling accounts with the past (Błachnio, 2017; Ronnlund et al., 2017; Steuden, 2011). At the same time, these changes take place in the context of neurophysiological and cognitive processes accompanying typical aging. The overlapping of the biological, cognitive and personality perspectives facilitated an interdisciplinary approach to the subject.

The study adopts a developmental perspective, considering old age as one of the natural stages of life (Steuden, 2011). The research was exploratory in nature and focused on the issue of temporal orientation, understood as a component of personality (Zimbardo and Boyd, 1999). The assessment of individual orientation in time has been embedded in the broader context of cognitive and neurophysiological aging. The diagnosis of cognitive performance was limited to selected processes, particularly sensitive to age-related changes. The evaluation of brain mechanisms of temporal orientation was carried out with the use of non-invasive neuroimaging (functional magnetic resonance) examination.

The examined seniors were characterized by a complex and heterogeneous temporal orientation, the structure of which turned out to be intra- and interindividually differentiated. The individual dimensions of temporal orientation contributed to a non-harmonious profile, i.e. the respondents differed from each other mainly by their individualized attitude towards the past and the present, but they were similar in their attitude towards the future.

Temporal orientation in a formal sense was reflected in the cognitive functioning of older people in two ways, i.e. specific and/or non-specific. Namely, a specific relationship means that significant cognitive resources (e.g. high intelligence, effective working memory) facilitated the development of a balanced temporal orientation, but only among seniors who were hedonistic towards the present. On the other hand, the nonspecific relation explains why the attitude towards the future compensated for the negative influence of age on the general mental state of seniors. The results together justify the developmental approach to the aging process and old age.

In the light of the research, the brain mechanisms of temporal orientation, conventionally defined as a component of personality, are of a more dynamic than static nature. It was expressed primarily in the variability of functional connectivity of specific neuronal networks (in other words: their connectionist patterns) rather than in a precisely defined and constant topography of activity of selected parts of the brain.